

Tódor-Erika Mária: Hétköznapi kétnyelvűség. Nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép és nyelvi én a romániai magyar iskolában. Gondolat-Jel 1. Ráció Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány. Budapest, 2019. 252 lap

Tódor Erika-Mária a két-, illetve a többnyelvűség kétköznapi megnyilvánulásairól szóló könyve 2019-ben jelent meg a nyelvészeti témájú monográfiákat megjelentető, Kocsis Zsuzsanna és Krizsai Fruzsina szerkesztők által gondozott Gondolat-Jel sorozat első köteteként. A szerző közel tíz éve foglalkozik a nyelvi tájképek vizsgálatával mind erdélyi, mind iskolai kontextusokban, ez a kiadvány pedig ezt az évtizedes tapasztalatot kívánja összegezni. A könyv a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszeredai Humántudományok Tanszék vezetőjének a munkája, egyben az első magyar nyelvű szociolingvisztikai monográfia, amely a nyelvi tájképek kutatási paradigmáját követi. Ez a fejlemény nem meglepő talán, Csíkszereda több ízben adott helyet a 2010-es években a vizuális nyelvhasználat témája köré szerveződő tudományos tanácskozásoknak. Ez a kötete nyolc fejezetben járja körül mind az erdélyi kisebbségi oktatás nyelvi sajátosságait, mind a nyelvi-szemiotikai tájképek ebben betöltött ideológiai és gyakorlati szerepét, mind pedig az én jelentőségét a kétnyelvűség mindennapi megéléseinek vonatkozásában.

Az első fejezet (*Fogalmak és jelentések*, 15–26) a nyelvitájkép-fogalom tisztázásával, a szerző saját megközelítésével indít. Az olvasó itt rögtön megtudja, hogy a korai szakirodalomban alkalmazott statikus meghatározás helyett olyan szemiotikai megközelítésmódot tart előnyösnek, amely a tájképeket a közösségi térben végbemenő diskurzusok multimodális táráként értelmezi, másfelől pedig olyan dinamikus jelenségként kezeli, amelyet folyamatában lehet és kell vizsgálni. Ennek megfelelően a nyelvi tájképek elemzésére az adott időben és térben beágyazott diskurzusról szóló holisztikus igényű jelentésalkotásként tekint. Ennek az elméleti alapvetésnek az iskolai vizsgálatokban külön jelentősége van, mert az ezekben a terekben tapasztalható vizuális nyelvi megnyilvánulások egyszerre tükrözik és elégitik ki az iskolai tér kommunikációs elvárásait és igényeit – ebben a tekintetben pedig az intézmény állandó változásban lévő, a társadalmi miliőre mégis folyamatosan reflektáló értékrendjét és rejtett tantervét jelenítik meg és alkotják újra. És így a kötetben bemutatott nagy ívű vizsgálat hatékonyan tud hozzáadni az erdélyiekre jellemző, aszimmetrikusnak feltételezett kétnyelvűségről eddig alkotott tudásunkhoz.

Minderről a szerző nem csak távlatokban, felületesen beszél. A második fejezetből (*Iskolai nyelvi tájkép és a nyelvhasználati szokások. A kutatás bemutatása*, 27–44) ugyanis kiviláglik előttünk, hogy a kutatásai milyen hatalmas mennyiségű anyagon alapulnak. Olyan feltáró vizsgálatról van szó, amely kvalitatív és kvantitatív adatokat integráló kutatási modellt alkalmaz. Az egyéni és kutatócsoportos vizsgálatok e könyvben bemutatott összessége a módszereit tekintve vizuális dokumentációra, interjúkra és tanórákon végzett megfigyelésekre támaszkodik. A teljes anyagról megtudjuk, hogy összesen 2600 fénykép készült, amelyekhez bizonyos esetekben irányított séta is társult az iskola vezetőjével, 21 tanórán készült hangfelvétel vagy terepnapló, a kutatásban pedig összesen 62 iskolai dolgozó (pedagógusok, titkárok, könyvelők), valamint 476 diák vett részt nyolc település iskoláiban. A könyv értéke, hogy a szerző a terepmunkája tanulságait is reflektáltta teszi, amely egyfelől tanulságos lehet az iskolai terepmunka megvalósítását tervező olvasónak, így például betekintést nyerhet abba, hogy milyen viszontagságok övezhetik a terep kiválasztását, hogy hogyan lehet és kell rugalmasnak maradni a folyamatosan változó terep miatt, vagy hogy miért elengedhetetlen a kutatói napló vezetése. Másfelől pedig azt is megtudjuk, hogy az adattár utólag kiegészült egy fényképgyűjteménnyel, valamint hogy eredményeik disszeminációjára és a tanárképzés tartalmába való beépítésére mekkora hangsúlyt fektetett a szerző és az őt körülvevő kutatócsoport.

A harmadik fejezet (*Az iskolai nyelvi tájkép: múlt és jelen*, 47–68) négy toposzon, a ceremóniakon, az emlékeken, és a szaknyelven és a szimbólumokon keresztül vezet minket végig az erdélyi iskolák világában a 20. század derekától napjainkig. Teszi mindezt nagy érzékenységgel a helyi érdekeltségű politikai átalakulásokra és a globális társadalmi változásokra, így például a digitalizációra. Egyúttal arra is rámutat, hogy az államszocializmusból való átmenet nemcsak a román egynyelvű és homogenizáló nyelvpolitika háttérbe szorulását hozta el az iskolai környezetben, hanem azt is, hogy a pedagógusközösségek feladatává vált az intézmények vizuális kommunikációjának, nyelvi tájképének kialakítása, mivel nincsen rögzített vagy felülről szabályozott, általános nyelvstratégia az iskolákban.

Tódor könyvének nagy erénye, hogy nemcsak beszél a multimodalitásról és a vizuális nyelvhasználatról, hanem meg is mutatja azt nekünk a maga működésében. A negyedik, *Iskolai életképek és történetek* című fejezetben (67–79) 65 képen keresztül kalauzolja el az olvasót abban, hogy milyen is volt a romániai magyar iskolák élete a Ceausescu-érától egészen napjainkig. A képgyűjtemény lapozgatása közben nem marad hiányérzetünk, mindenbe betekintést nyerünk a kicsengetési kártyáktól az 1989-es forradalmi hangulaton át az intézményi kultúra különböző megjelenítéseig. Könnyen lehet, hogy ez nem tartozott a szerző eredeti szándékai közé, de a könyv így némiképp kitágítja az akadémiai írás műfaji határait, ugyanis a képekhez nem tartozik hosszabb magyarázat vagy elemzés, mégsem csak egy katalógust kapunk az iskolai nyelvi tájképekről, hanem egy a vizualitás és a nyelv összefonódásait saját magán bemutató példát. Vagy másképp: a Tódor által összeválogatott képek úgy beszélnek önmagukért, hogy a szerzőnek már alig kell, és ez nemhogy nem sérti meg a teljes monográfia koherenciáját, hanem még hozzá is járul ahhoz.

Az ötödik (*Nyelvi viselkedés és nyelvi énkép*, 81–112), a hatodik (*Az iskolai nyelvi szocializáció szintjei magyar tannyelvű iskolákban*, 113–139) és a hetedik (*Nyelvi érintkezés és két nyelvű lét*, 141–168) fejezetek adják a könyv gerincét, egyúttal a kutatás legfontosabb eredményeinek a bemutatását. Elvitathatatlan, hogy a szerző több tudományterület megközelítését is képes volt beilleszteni a szociolingvisztikai kérdéseket tárgyaló kutatásába: egyszerre reflektál a társadalomtudományok narratív fordulatára, a szociálpszichológia énképről és szocializációról szóló alapvetéseire, valamint a pedagógia nyelvi és a nyelvtudomány pedagógiai vonatkozásaira. E hatalmas ismeretanyag integrációja ellenére is maradhat azonban hiányérzete a szakavatott olvasónak. Bár egyértelművé válik, hogy a szerző ismeri a diglosszia, a kódváltás és a *translanguaging* (transznyelviség vagy transzlingválás) irodalmát, mintha utóbbi szemléletmódja alig-alig érvényesült volna a vizsgálat során. A kutatások egyik ismeretettelt eredménye ugyan az, hogy a hibrid nyelvi gyakorlatokat helytelennek ítélik a kutatás résztvevői, de a beszédszándék érvényesítése szempontjából viszont hatékonyak, ennek ellenére egyes példaelemzések ismertetésekor mintha maga az értelmező tartaná fenn a határokat nyelvek között, miközben a transzlingválás koncepciója ezeken túlmutató keretezését adja mind a megnyilatkozásoknak, mind a kutatásnak – mint ilyen, a transzlingválás nemcsak leírási eszköz, hanem szemléletmód is. Mindez nagyban nem von le a kötet értékéből, amely remekül vázolja fel az erdélyi valóságot annak nyelvi gyakorlataival és ideológiáival együtt, de ezt a koncepcionális eltérést kár volt reflektálatlanul hagyni. Már csak azért is, mert ez lehetőséget adott volna a nyelvszemiotikai tájképek kutatásával való szorosabb összekapcsolásra.

A könyv legfontosabb és legtanulságosabb fejezete a Magyar Nyelvőr nyelvi nevelés iránt érdeklődő olvasói számára egyértelműen az utolsó (169–180), amely a kissé hosszú *Nyelvi énkép és fejlesztés, avagy a kutatás és fejlesztés párbeszédének lehetőségei a tanórai munkában* címet kapta. Ebben a fejezetben a szerző olyan, saját és más kutatók által kialakított pedagógiai gyakorlatokat mutat be, amelyek a nyelvi tájképek gyűjtését és közös értelmezését a nyelvi tudatosság és az önismeret fejlesztésének a szolgálatába állítják. Tódor ezzel a fejezettel egyfelől párbeszédet nyit a pedagógiai szférával, másfelől pedig példásan mutat

rá arra, hogy mennyire nem öncélú tevékenységet valósítanak meg szűkebben a nyelvitájkép-kutatások, tágabban pedig a szociolingvisztikai vizsgálatok. Mondhatnánk a kötet címére utalva, a hétköznapijainkban velünk élő nyelvi és társadalmi jelenségek megértésére törekvő szemléletmód oktatásba történő áttemelése, átültetése e fejezet tanulságai alapján nemcsak lehetséges, hanem megszívlelendő, sőt kívánatos volna. Bár a szerző példái főleg felsőoktatási kontextusból érkeznek, azok mindegyike könnyűszerrel átültethető a közoktatás körülményeire is, amennyiben megvalósul a szerző által javasolt három fázis: először meg kell figyelni egy nyelvi jelenséget és annak társadalmi beágyazottságát, majd értelmezni annak szemiotikai (azaz: jelteni és itt társas) jelentőségét, végül pedig megélni immár sajátként. Tódor remek módszertani kollekciónak egyet emelnék ki ehhez kapcsolódva, amelyet csíkszeredai humán szakos hallgatókkal valósított meg a 2016–2017-es tanévben. E projekt során a fenti alapelvekre támaszkodva a nyelvi tájkép fogalmának tisztázását követően az egyetemistáknak csoportokban kellett ellátogatniuk általuk egyébként is ismert üzletekbe, ott pedig különböző együtt kialakított szempontok mentén dokumentálni és értelmezni bizonyos nyelvi-szemiotikai vonatkozású jelenségeket. A tanulási folyamatba beépített reflexiók révén az derült ki, hogy a hallgatók ebben a tekintetben tudatosabbá tudtak válni, az önmegfigyelés pedig segítette egyfelől a nyelvi környezetük megismerését, másfelől pedig azok újbóli átélését. Meggyőződésem, hogy az egyéni nyelvi tapasztalatokat előtérbe helyező, de azok társadalmi beágyazottságára érzékeny, ezeket dialogikusan kezelő szociolingvisztikai látásmód sikeresen, hatékonyan működtethető oktatási célokra, és Tódor is ezt a szemléletmódot alkalmazza végig egész könyvében, de különösen az utolsó fejezetben.

A kötet a tézisek román, illetve angol nyelvű összegzésével zárul, amely közvetett módon a szerző hétköznapi két-, de inkább többnyelvűségébe is betekintést nyújt. Mondhatnánk, ez Tódor Erika-Mária nyelvi énképének egyfajta kifejeződése, aki nemcsak legmélyebb rétegeiben ismeri az erdélyi nyelvi viszonyokat, hanem bátran vállalja a saját megéléseit is.

Szabó Gergely

PhD-hallgató

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Universitat Oberta de Catalunya

<https://orcid.org/0000-0002-8553-1227>

Benő Attila, Péntek János (szerk.): Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában. Anyanyelvűk Erdélyi Szövetsége Kiadó, Sepsiszentgyörgy 2020. 312 lap

Az 1980-as évek során a nyelvészetben bekövetkezett „kognitív fordulat” hatására a kutatók figyelme egyre inkább a beszélők mentális tevékenységére és képességeire irányult, ami új kutatási területeket tárt fel a nyelvész-társadalom számára. A kognitív és pszicholingvisztikai kutatások mai napig virágkorukat élik, számtalan feltáratlan kutatási terület van még a nyelvészek előtt. Az elmúlt években nyilvánvalóvá vált, hogy interdiszciplináris szemlélettel új dimenziók nyílhatnak meg például a „kétnyelvű beszélő nyelvi tudásának, mentális lexikonjának és szó-asszociációinak értelmezésében, a szókölcsönzés és interferencia szemantikai vonatkozásainak és funkcionálisának magyarázatában, a terminusok kritikai elemzésében, illetve a fordítási egyenértékűség kutatásában” (9). A kötet tanulmányai a felsorolt témák köré szerveződnek, a kognitív nyelvelmélet kapcsolódási pontjait vizsgálják elsősorban a szociolingvisztikával, kontaktológiával, pszicholingvisztikával és fordításelméleti kutatásokkal.